

ZAPISI SA CETINE

Knjiga Petra Krivošića,

borca Dinarske Divizije.

Autor Zapisa sa Cetine je Petar P. Krivošić, rođen 25. januara 1921. godine u Otišiću, opština Vrlika. Umro je u San Markosu, Kalifornija, 22. aprila 2002. U toku Drugog svetskog rata bio je borac, pa desetar i na kraju vodnik, Cetinske brigade, a zatim u Letećoj brigadi Kosovskog korpusa Dinarske četničke divizije pod komandom pok. Vojvode Momičila Đujića. Svoja ratna sećanja Petar je objavio u SAD.

Moje ratne uspomene-

VRLIČKA ILI CETINSKA BRIGADA

Reka Cetina izvire ispod Dinare u Severnoj Dalmaciji i teče od severa prema jugu oko 110 km i uliva se u Jadransko more kod Omiša. Prirodno je da se krajevi oko reke Cetine zovu Cetinska krajina o kojoj će ovde biti reč, ali ne o celoj toj krajini, već samo o gornjem toku Cetine, oko 20 km njenog toka; ta krajina ili dolina zove se i Vrlička dolina, po varošici Vrlici gde je bilo sedište vrličke opštine, koju sačinjavaju 12 sela u kojima žive Srbi i Hrvati. Otprilike pola i pola, (negde sam čitao) da je pre rata u vrličkoj opštini živelo 9 hiljada Srba, a valjda približno toliko i Hrvata, ali prilikom izbora opštinskih ili državnih Srbi su uvek imali većinu glasova.

Od tih sela, četiri su čisto Srpska i to: Otišić kao najveće selo na južnoj strani Vrličke doline i na zapadnoj strani reke Cetine, koja se pruža 15 km ispod planine Svilaje. Koljane sa manastirom Dragovićem - to selo obuhvata reku sa obe strane i prostire se ispod masiva Dinarskih planina. Na severu od Vrlike nalazi se srpsko selo Civljane. Poznato je da dalmatinski Hrvati govore (ikavskim) narečjem, pa i Srbi izmešani sa Hrvatima, više reči izgovaraju (ikavski) tako je nazvato Civljane, ali kako ja ne govorim ikavski, za mene to selo znači Cjevljane i u ovom članku ću ga tako zvati. Ovome selu pripadaju još dva zaseoka, kao Čitluk i Kotlaša. Četvrto srpsko selo je Cetina na samom izvoru i oko izvora reke pod istim imenom.

Na sredini sela nalaze se razvaline stare crkve Sv. Spasa koju je pre šest vekova podigao bosanski kralj Tvrtko, tamošnjim Srbima da mu čuvaju granicu njegove države. Ta crkva je ozidana 1390. godine, samo godinu dana posle Kosovske bitke. Znači, Tvrtko je osetio opasnost najezde Turaka sa istoka, ali i sa zapada od Mađara, pa je svoje granice prema zapadu kroz te crkve utvrđivao protiv Mađara koji su tada

vladali Hrvatskom i osvajali tuđe zemlje da bi imali Jadransko more. Po dolasku Turaka u ove krajeve crkva je bila spaljena, ali kameni zidovi nisu mogli izgoreti. Tako se taj Srpski narod kroz duge vekove ropstva, sakupljao svake godine na Spasov dan u te zidine, tu cu se molili, plakali i pjevali, nadali se boljim danima i čekali slobodu, da li će nekad doći, i tako je vreme teklo vekovima sve do naših dana, kada je pre Drugog Svetskog rata negde 1937. ili '38 godine sazidan velelepni hram Sv. Spasa na samom izvoru reke Cetine. Tako je i selo Cetina dabilo svoju parohiju.

Oko 15 km nizvodno sa istočne strane reke, u jednom živopisnom kanjonu, izvire manja reka Dragović koja teče niz kanjon oko jedan kilometar i sa svojim lepim vodopadom uliva se u Cetinu. Iznad samog vrela, a pod visokom stenom, zaklonjen od sunca i oka, sazidali su Srbi 1394. godine manastir Dragović na istoimenoj reci. Taj manastir je kroz duge vekove doživljavao svoju gorku sudbinu od najezde Turaka. Turci su ga palili i rušili. Srbi su ga obnavljali i tu se čeličili za borbe i bolje dane. Tek polovinom prošlog veka, kada više nije bilo opasnosti od Turaka, Srbi su izneli taj stari manastir iz skrivenog kanjona na najlepše vidno mesto na pitomoj uzvišici gde se sastaju dve reke, oko kojih se ređaju manastirske bašte, voćnjaci, vinogradi, polja i livade, a na brdima manastirska šuma.

Tu je tada sagrađena velelepna nova manastirska crkva sa zvonikom visokim 28m. Pored crkve, malo pozadi, impozantna lepa trospratna zgrada, manastirski konak. Dalje među voćkama i baštama podignute su mnoge zgrade za narod koji je tu živeo i obrađivao manastirska imanja, mline, polja, livade, koje su opet bile zakićene sa velikim stadom ovaca i krdom volova, krava i konja.

Na zapad, preko reke, za pola kilometra pored manastirskih livada, prolazi glavni put Knin-Vrlika-Sinj-Split. Putnici i turisti koji su prolazili tim putem, zaustavljali bi se kod bistrih vrela da se osveže i odmore i uživajući posmatrali tu prirodnu lepotu. Ne znam da li je iko sačuvao pravu sliku toga manastira, jer on je na žalost potopljen od komunista. U Dragoviću, od kako postoji, bila je parohija za selo Koljane i Laktac i druge manje naseobine Srba u selima Sinjske opštine. Dragović je bio branič i ponos Srba cetinske krajine.

Zapadno od reke i manastira, za jedno sat hoda, u Otišiću pod Svilajom nalazi se crkva i parohija posvećena Sv. Arhandelu Mihailu. Ova crkva, pored Dragovića, imala je svoj istorijski značaj u odbrani Srpstva i Pravoslavlja. Kada je pre tristo godina Stojan Janković oslobodio Dalmaciju od Turaka i Venecija uzela te zemlje pod svoju vlast, tada su Hrvati rimokatolici, podstreknuti od Vatikana, a privilegisani od Mlečana, biskupi i fratri nasrnuli da silom pokatoliče taj srpski narod koji je tek oslobodio svojom krvlju te krajeve od Turaka. Srbi pravoslavci odupirali su se toj sili i, pošto su Mlečanima još bili potrebni da brane te granice od Turaka, zato su Mlečani ponekad zaustavljali to nasilje.

Posle pada Napoleonove imperije, Dalmaciju je okupirala Austrougarska vojska pred kojim su bili panduri Hrvati. Tada nastaju najteži dani za pravoslavne Srbe u Dalmaciji. Hrvatski biskupi i fratri, podstrekivani i pripremani od Vatikana, nagovarani od Venecije, a štićeni i plaćeni od Habsburške monarhije krenuli su kao gladni vukovi među Srbe da ih pokatoliče ili, ako neće da budu katolici, da ih pounijate. Ovde neću govoriti o celoj Dalmaciji već samo o onome što se ticalo Vrličke krajine. To katoličenje, počevši od Splita odnosno Klisa i splitskog zagorja,

preko Sinja, pa uzvodno oko reke Cetine, sva sela su pokatoličena i kada je došlo do Otišića tu je stalo. Tu su naišli na tvrdu barijeru, istočno manastir Dragović, a zapadno crkvu Sv. Arhandela.

Kako su mogla ova dva nejakna sela da se suprostave toj sili Rima i Beča? Evo kako: pričali su mi stari ljudi, Turci su bili u Bosni i njihove bande su često prelazile preko planina u Cetinska sela radi pljačke i drugih zločina, i to je oteralo mnoge Srbe u hajduke radi osвете i pljačke turske imovine, leti su hajdukovali po Bosni, koji su ugrožavali čak i Travnik gde je bilo sedište Bosanskog vezira. Zimi su se vraćali u Dalmaciju i zimovali po planinskim selima. Ovi hajduci su isto tako branili i svoju veru od nasrtaja biskupa (prozelita) i fratara, tako da oni nisu smeli zalaziti u ta planinska sela, i tako je narod ostao u veri svojih otaca, prkoseći svim pretnjama Hrvata da će ih pokatoličiti.

Hrvati se nisu tu zaustavili, već su navalili sa druge strane, sa unijaćenjem u Drniškom kraju i odatle prešli u Vrliku, gde su sa državnim novcem sazidali unijatske crkve u Kričkama i Baljkama i Vrlici. Tada nastaje unijaćenje i katoličenje oko Vrlike i čim se neko pokatoliči on automatski postaje „Hrvat” tako da još sada imamo u nekim selima izmešane Srbe i Hrvate sa istim prezimenom u jednom su selu Srbi a u drugom Hrvati ili obratno.

Pravoslavna crkva i parohija Sv. Nikole u Vrlici, posle Dragovića to je najstarija parohija u tom delu oko Vrlike, a njoj pripadaju svepravoslavno selo Cjevljanje i izmešana sela kao Podosoje i Kosore. Izrazito hrvatsko, ustaško selo Maovice i tu se nalazi oko 10% Srba kao i manje grupe u Vrlici, Kukru i Garjaku svi pripadaju Vrličkoj parohiji. Selo Cetina ima svoju parohiju kako je napred rečeno.

Hrvati su u Vrličkoj krajini imali dve parohije i to jedna u Vrlici a druga u Kievu. Hrvati, kao sluge Rima i Beča, većito su napadali i ometali Srbima da se razvijaju u slobodi, i bili su progonjeni i zapostavljeni pod Austriskom okupacijom za više od sto godina. Srbu su mogli da trpe sve nevolje i zulume koje su im nanosili, ali kad im neko napadne na veru i crkvu, to je značilo pravi rat. Hrvatski magalomani ubiše se dokazujući kako su to (hrvatske „historijske” zemlje), a Srbi su novajlije došljaci, tuđini, koji su zauzeli te hrvatske krajeve. Da li je to tako? Istorijski spomenici drugačije govore i svedoče, kao što smo rekli: Crkva Sv. Spasa u Cetini svedoči da su tamo živeli Srbi pre šest vekova, a to isto potvrđuje i manastir Dragović, jer da nije bilo Srba u tim krajevima ne bi bilo ni crkava ni manastira.

Sada, da vidimo šta imaju Hrvati u Vrličkoj dolini - nigde se ne zna nikakav spomenik da li su i kada tamo živeli Hrvati. Ako imaju neki znak ili spomenik to je novijag datuma, posle oslobođenja kojeg nisu izveli Hrvati već Srbi: Stojan Janković sa svojim (morlacima) Srbima.

Sredinom devetnestog veka Austrija je uvidela da su joj Srbi potrebni da brane granice prema Turskoj, a u isto vreme Mađarska se pobunila protiv Austrije. Srbi iz Vojne krajine bili su za Austriju i izvojevali su pobjedu nad Mađarima, kada je Srbima priznata Vojvodina, i od tada prestaje nasilno katoličenje i unijaćenje. Srpski narod je živio tada patrijahalnim životom, žene su rađale više djece, bilo je porodica koje su imale po pet ili šest sinova, tako se narod naglo množio i napunio svaki kutak obradive zemlje. Tada dođe Prvi Svetski rat koji se katastrofalno završi po Austriju i

njene pastorke Hrvate. Srbi su bili zadovoljni oslobođenjem i ujedinjenjem, brzo su zaboravili sve šta su pretrpeli od Hrvata, i hteli su da žive kao braća u svojoj zajedničkoj i slobodnoj državi. Hrvati to nisu mogli progutati, da dojučerašnje njihove sluge postadoše gospodari, većito su gundali i ispoljavali svoje nezadovoljstvo prema Srbima i Srbiji, a kada su ubili Kralja Aleksandra ponovo su digli glave da sruše zajedničku državu. To su oni najviše ispoljavali kroz neke Mačekove izbore 1935. i 1938. (To nisu bile izborske agitacije, već najžešće antidržavne klike), tako da se nije moglo proći kroz hrvatska sela od njihove sile i uvreda. Srbi su bili nezadovoljni sa ovakim postupkom Hrvata, ali su se tešili što je vlada u srpskom Beogradu, pa valjda Beograd zna šta radi i sve će to jednom da se izgadi. U to vreme nastaje haos u Evropi: Hitler i Musolini uzbuniše ceo svet i pođoše u osvajanje tuđih zemalja (ishod toga rata je poznat), ali Hrvati tek tada digoše glave i krenuše na izdaju Jugoslavije, koju napadoše neprijatelji spolja i neprijatelji unutra i tako se vojska Jugoslavije raspala bez borbe za 12 dana.

APRILSKI RAT 1941. GODINE

Već su prošle četiri i po decenije od početka stradanja Srpskog naroda u Drugom svetskom ratu, kada su pobesnele Hitlerove horde osvojile celu Evropu i besomučno napali na našu Otadžbinu Kraljevinu Jugoslaviju u kojoj su pomoću domaćih izroda i izdajnika, hrvatskih ustaša i komunista, na najzverskiji način, izvršili pokolj nad nevinim i nezaštićenim srpskim narodom. Ova tragična i po zlu zapamćena 1941. godina pa sve do kraja rata, maja meseca 1945. godine neće istoriji ostati nepoznata, a posebno neće ostati nepoznata novijoj istoriji srpskog naroda. O ovim strašnim danima i zločinima mnogo se pisalo i govorilo, piše se i govori i sada, pišaće se i govoriti ubuduće, ali nikad ni izdaleka neće se sve doznati, opisati ili ispričati. Nebrojene žrtve odnele su sa sobom i nebrojene tajne stradanja, zločina i krvološtva, kakve istorija čovečanstva nikad pre nije zapamtila.

Pored toga ostaće nezapamćene i neopisane nebrojene žrtve, borbe, hrabri i junački podvizi Srpskih boraca četnika, osvetnika i branioca nezaštićenog srpskog naroda. Njihova hrabrost, junaštvo i viteštvo, izdržljivost i patnje pod teškim uslovima i neprilikama u kojima su stupili u neravnu borbu mnogostrukog neprijatelja, i to bez oružja i municije, bez sprema i odeće, obuće i hrane, svojim borbama zadivili ceo svet jer su prvi dali otpor zavojevaču. Sa druge strane ostaće nezapisane mnoge stvari zbog toga što naša Otadžbina posle rata nije oslobođena već je ponovo pala u ropstvo komunističko u kome se još i danas nalazi, a njima svirepim vlastodršcima nije u interesu da tragaju za istinom i da pišu istinu, već jedino i samo ono što služi njihovoj lažnoj propagandi. Tako će mnogobrojni zločini izvršeni nad srpskim narodom od ustaša i komunista ostati nezapisani i zaboravljeni za budućnost.

Srpski narod u Jugoslaviji ne sme ni da govori ni da piše o tome, jer sa tim nanosi uvredu „bratstvu i jedinstvu”? Srpski borci koji su se igrom sudbine posle rata našli u emigraciji, do sad nisu bili u stanju da to sve učine, ili ako je ponešto učinjeno to je još sve nedovoljno i nepotpuno. Teški, burni i neizvesni život naše ratne emigracije, rasejao nas je po celom globusu zemaljske kugle i svaki pojedinac prepušten je da u tuđini sam za sebe stvara životno sredstvo i budućnost porodice ukoliko je ima. Naša srpska emigracija, posle teških ratnih gubitka, ostala je sa vrlo malo i bez dovoljno intelektualnih snaga pa se i tu oseća velika praznina. Borci su se borili na bojnopolju, a intelektualci su dužni da tu borbu stave u pero, da ne ostane zaboravljena i nepoznata budućim pokolenjima, ali na žalost mi tih intelektualnih snaga nemamo i tako nebrojani istorijski događaji puštaju se u zaborav.

Kao borci i učesnici ovi teških i nezaboravnih dana, oprobaćemo i potrudićemo se, iako nespremni za ovakav posao, da zabeležimo i otklonimo od zaborava, mnoge nevine, kao i one junačke i herojske žrtve i slavne borbe kroz koje smo prošli i učestvovali. Te žrtve ne dopuštaju da ih zaboravimo, nastavljajući borbu u kojoj su oni pali, sećajući se njihovih imena i žrtava, da se ne zaborave, tako ćemo im se bar donekle odužiti.

Ne mislimo ovde da pišemo o Hitlerovoj objavi rata, ne možemo da pišemo o bombardovanju Beograda, o mobilizaciji Jugoslovenske vojske, kako jedni obveznici odlaze, a drugi se vraćaju nazad, očita sabotaza oficira Hrvata koji su sabotirali i radili na rasulu države. O svemu ovome mnogo drugih pisali su i pišu mnogo bolje nego što bi mi to mogli učiniti, ali zato ćemo mi pokušati da pišemo o borbama u kojima smo učestvovali i žrtvama koje su nam poznate. Onaj Srbin koji bude pisao istoriju Drugog Svetskog rata, trebalo bi da naglasi da svaki čovek, svaka porodica, svako selo ili grad, svaka opština ili srez, ima svoju posebnu strašnu istoriju. Naročito ona mesta i narod koji su se tih dana našli na teritoriji koja se nazivala; N.D.H. (nakazna država Hrvatska).

Ceo srpski narod u Jugoslaviji sa velikom strepnjom, nervozom i strahom pratio je početak rata i tok događaja, koji su se tih dana razvijali munjevitom brzinom. Kod nas u Severnoj Dalmaciji sve su oči bile uperene prema Zadarskom frontu gde se već nekoliko dana čula grmljavina bombardovanja. O tome su već drugi pisali, ali ja ću da pišem ono što nije pisano, tj. o događajima u mom selu ili bolje reći u selima Vrličke krajine. Tu neću moći sve obuhvatiti, jer tada u početku, kao u dvadesetoj godini, nisam dovoljno poznao ljude i događaje o kojima bi se moglo pisati, a sada nemam pri ruci nikoga ko bi mi bar donekle pomogao. Zato ću pisati samo ono što mi je poznato, a ostalo ću ostaviti da i drugi pišu i da prikupimo podatke. Sve to skupa sabrano dati će pravu sliku početka zločinačke N.D.H.

POČETAK STRADANJA

Desetog aprila 1941. god. kao grom iz vedra neba stiže glas u selo „Završio rat!” narod iznenađen, usplahiren i neverujući pita jedan drugoga, kako, šta, otkuda? Kako može završiti kad još nije frontalna borba započeta? Posle sat vremena stiže vest. Propala Jugoslavija, stvorena hrvatska država. Nema više rata, ovu vest su doneli neki vojni obveznici koji su se nalazili u jedinicama oko Sinja gde su ih Hrvati odmah razoružali i pustili kućama. Kako je bio radni dan u aprilu, svaki je imao posla u polju, ali ljudi čuvši za ovu vest, napuštaju poslove i vraćaju se kućama, sakupljaju se u selu na putu i kod kuća u veće ili manje grupice i začuđeni pitaju jedan drugoga, šta se ovo događa? Jedni govore završio se rat, drugi govore nije moguće da je završen. Neprijatelji države srušili su državu, a sada će da ruše državljane, jer oni neće ostaviti na miru sve one koji su bili za državu. Treći govore, ali stvorena je hrvatska država, a Nemci i Talijani su prijatelji Hrvata i tako će ovaj narod ostati pošteđen. Najgore će proći Srbija jer njih neće niko zaštititi. Četvrti govore teško nama među Hrvatima, zar nismo jedva opstali među njima dok je vlada bila u Beogradu, a kako li će sada biti kada naređuje Rim, Berlin i Zagreb. Stariji ljudi govore, znamo mi kakvi su Hrvati bili dok smo bili pod Austrijom, i sada nam se koža naježi kad se setimo šta su nam radili i govorili.

Stiže nova vest, nije propala država! Hrvati su izdali i prišli Nemcima i Talijanima a Srbija i srpska vojska još se bori! Srbi će voditi rat do kraja i tu su naši saveznici? U toku noći pojaviše se veće ili manje grupe i kolone vojnika koji su dolazili sa raznih strana i odlazili u raznim pravcima, većinom su dolazili sa zapada sa Zadraskog fronta i odlazili prema Sinju. Dva dana i dve noći prolazili su vojnici sami Hrvati, a među njima ni jednog Srbina, pošto su Srbi ostali do kraja u svojim jedinicama. Hrvatski vojnici u prolazu pjevali su bezobrazne pjesme, psovali Kralja i državu, Srbe i Srbiju vređali i pravoslavnu veru, a najpogrdnijim rečima psovali Srpsku crkvu. Cepali su šajkače, od njih su pravili kape kao neko strašilo, a uz to su uvek pretili Srbima na sva usta.

Tek treći dan Srbi vojnici stižu sa svih strana pošto su im jedinice već bile rasute i odlazili svaki u svom pravcu, oni koji su bili u Splitu i Sinju odlaze na sever u Bosnu i Liku. Sa suznim očima zaustavljaju se i pitaju kojim pravcem mogu proći kroz Srpska sela, da ne padnu u ruke Hrvatima jer su već osetili vlast i milost „hiljadutisućne” kulture. Naši vojnici koji stižu svojim kućama, pričaju kako su prošli kroz hrvatska sela, u svakom selu digla se rulja naroda koji su se nazvali „Hrvatska seljačka zaštita”, po naređenju vođe Mačeka, oni su dočekivali Srbe vojnike i svlačili im odeću, skidali cokule, ako se neko bunio taj je bio isprebijan, a naročito ako je još neko nosio oružje. Tako polugole i bose, puštali su da putuju više dana ili nedelja dokle stignu kući, kao što je bio slučaj sa našim vojnicima koji su se našli u Sloveniji na talijanskoj granici. Oni koji nisu hteli da se predaju Nemcima, pobjegli su preko slovenačkih šuma i dalje preko Gorskog Kotara i Like u Dalmaciju gde su bili dočekani od Hrvatske rulje, razoručani i opljačkani, zatim su ih predali Talijanima koji su ih trpali u koncentracioni logor u Zadru. Kako je Italija tih dana (aneksirala) veći deo Dalmacije, a drugi deo dala svojim saveznicima Hrvatima, te zbog toga

Talijani nisu hteli ove ljude držati u ropstvu već su ih pustili posle par nedelja da idu kući. Naši vojnici stižu kući, tužni i skoro kroz plač pričaju šta su sve videli, kako se rasipa državna i vojna imovina, vođe ovakoga rasula bili su oficiri Hrvati.

Posle nekoliko dana počeo prolaziti okupatorska vojska, celu nedelju dana i noći motorizovane kolone svih rodova, vojska je prolazila od Knina prema Sinju i Splitu i dalje put Hercegovine i Crne Gore. Hrvati su ih svuda dočekivali sa cvećem. Srbi se sklanjali što dalje od puta da se ne sretnu sa njima, ako je neko slučajno morao da se sretne na putu sa Talijanima, oni bi ga upitali da li je Hrvat ili Srbin, pa bi obično pokazali nožem ispod vrata, sa onom svojom poznatom rečenicom ("Mazare tuti Serbi"). Talijanski karabinjeri zauzimaju žandarmerijske stanice, sa njima izmešani hrvatski žandarmi. Talijani izdaju svoje proglase i naredbe da su oni sada gospodari, talijanske i hrvatske patrole prolaze kroz sela ispred svake kuće da ih narod vidi i da upozna nove gospodare. Posle kratkog vremena, karabinjeri napuštaju žandarmerijske stanice i povlače se u gradove koji su bili krcati puni talijanske vojske. Hrvati preuzimaju civilnu vlast, njihovi žandarmi prolaze kroz sela, izmešani sa nekim civilima, naoružani lovačkim puškama, zakrpljena tura i pocepanih opanaka (prava slika Antine države). Odmah su počeli sakupljati i pljačkati konje po selima, govoreći da to treba državi; uzgred da spomenem jedan slučaj: takva jedna patrola zaustavila se kod bunara blizu moje kuće, komandir stanice narednik Kuštrak (zagrepčanin) bio je tu na službi pre rata i produžio i dalje. Pošto smo se dobro poznavali, pozvao me da mu donesem vina, kada sam doneo vino on je izvadio novac da plati. Jedan grbavi civil izdrao se na njega sa rečima: „Zašto mu plaćaš, za njih nisu novci nego (naboj) metak iz puške pa u čelo, ja tako plaćam Srbima!”, zatim se okrenu i ode da viče na neke seljake i ostali narod, kako će on nas sve urediti, pobiti i popaliti jer mi krijemo četnike na Svilaji.

Pomislio sam da je pijan i da ne zna šta govori, ali kad se odmakao dalje tada Kuštrak reče, ne slušaj budalu šta on govori, ja se njega ne bojim iako je on ustaški član. Ovo prvi put da čujem za reč ili ime ustaša! Začudio sam se kakva je to država i vlast gde civili naređuju komandiru stanice i ovaj mora čak i da ga se boji. Hteo sam da upitam narednika, ali on kao da je čitao moju misao, dodade i ovo: „Šta možemo, ovo je ustaška država, oni su je stvorili i oni u njoj upravljaju i naređuju, ali ja se toga ne plašim i dok sam ja ovde komandir stanice, niko ne treba da se plaši ničega.” Opet mi nije bilo jasno zašto da se neko nečega plaši odnosno da se plaši vlasti ako nije ništa skrivio. Onaj civil ustaša, po zlu poznati, zvao se Marko (prezime sam zaboravio), bio je iz sela Otovica kod Drniša, on je i dalje nastavio da viče, psuje i preti, kako se on stavio na raspoloženju novoj državi da je uredi. Otada počima sve više i više da se priča o nekim ustašama kako čine strašan teror nad srpskim narodom. Hapse, zatvaraju što su Srbi. Retko je ko od Srba tih dana odlazio u varoši, jer se već čulo svud šta se radi. Mnogi su već odvedeni u nepoznatom pravcu i ne zna se šta je bilo sa njima. Stariji ljudi pričaju kako je Austrija za vreme Prvog Svetskog rata mnoge Srbe odvela u logore dokle se rat završio, te se i sada zamišljalo da će Hrvati internirati Srbe u Nemačku na prisilni rad. Niko nije ni pomišljao da se suprostavi vlastima, jer na nikoga drugoga nije se imalo nadati ni očekivati. Pored toga niko nije verovao da će ljudi biti ubijani bez ikakve krivice, svaki je mislio, ako me zatvore ili interniraju neće me ubiti jer nemaju zašto, ali i pored svega toga čulo se da oni uhapšene strašno tuku, muče, zlostavljaju sve one koji im padnu u ruke pa su se ljudi što više sklanjali i nerado im išli u ruke.

PRVE ŽRTVE

Spomenuću slučaj Todora Popadića, kada je doznao šta mu ustaše spremaju napustio je Vrliku i došao u Otišić, nekoliko dana proveo u selu besposlen, a tamo u Vrlici ostavio kuću, porodicu i radnju, pa kad mu se jednog dana dosadilo on se reši da ide nazad i reče: „Idem kući pa neka rade šta hoće, ako me zatvore neće me ubiti, ako me ubiju neće me pojesti. Šta ima da se nekog bojim, niti sam što napravio niti sam kome kriv.” Otišao je kući u Vrliku i iste večeri uhapšen i odveden sa još više Srba odakle se ni jedan ne vrati. Ustaše kao da su čekali na njega da ga prvog uhvate da im ne bi pobjegao, nisu hteli druge hapsiti dokle im on ne padne u ruke, zato čim je stigao kući, ustaše su telefonom pozvali pomoć iz Knina i tu noć započelo je krvavo kolo u Vrlici. Ovo bi trebalo da opiše neki očevidac kome je u detalje poznata ta krvava ustaška hajka, meni je malo poznato i zato ću malo o tome reći, samo mogu navesti nekoliko imena koja su mi ostala u sećanju, to jest imena Srba koje su ustaše tih dana iz Vrlike oterali i ubili.

Pored Popadića mučili su i ubili starog protu Milana Trišića i njegovu sina koji je tada nestao. Petra Katića, Petra Balaća, Jovicu Balaća, Lazo Paspalj Bačković, Lisičar i Kojić iz Podosoja, sa njima je uhapšen, tučen, mučen i prebijen Đuro Babić iz Kukra i kada su ih ustaše polumrtve, isprebijane i potpuno gole dovukli kamionom na jamu u Promini. Đuro je uspeo da pobjegne go sa jame i došao kući. Te noći u Vrlici bio je i pop Vlade Garić (sada u Parizu). On se našao van kuće kada su mu ustaše oterali tasta Katića, te kada je čuo i video šta rade pobjegao je preko Golobrda na Svilaju, a odatle u Split gde je bila Talijanska vlast. On bi mogao mnogo više i opširnije opisati ova stradanja Srba iz Vrlike.

Tih dana stižu strašne vesti iz Maovica, to je hrvatsko ustaško selo na visoravni iznad Vrlike, među njima je živela jedna mala manjina Srba. Čim su ustaše dobili svoju vlast odmah su rešili da svoje komšije Srbe unište i njihovu imovinu podele među sobom, kako su ih njihovi poglavnici i doglavnici savetovali i nagovarali. Jedne noći, potajno, išli su od kuće do kuće i pohvatali i odveli sve ljude koje su našli kod kuće na spavanju. Uхватili su 13 ljudi i to: Nikolu Petkovića koji je bio poznat kao fizički najjači i najbolji čovek u Vrličkoj krajini, Marka Petkovića, Nikolu Novakovića dok su mu sinovi izbegli ovo hapšenje, četiri, Maljkovića Nikolu, Milana, Savu i Božu. Dva Đurića Petra i Antu. Špiru Premeticu i sina mu Nikolu. Dva Kričkovića Jovu i Nikolu, strpali su ih u zatvor u Vrlici, sa njima je bilo još više ljudi iz drugih sela gde su ih ustaše tukli i mučili raznim mukama koje još nikome nisu poznate. Nekima su odrali kožu sa lica i nasipali so u rane, jedne noći iz toga zatvora kroz mali prozor uspeli su da se izvuku Nikola Kričković i Nikola Savić iz Kukra i onako isprebijani pobjegnu u šumu, ostali su bili krupniji od njih i nisu mogli kroz tu malu rupu, tako izmrcvarene ustaše su noću odvezli u nepoznatom pravcu i pobacali u jame. Bilo je slučajeva da su ustaše prvih dana hapsili i zatvarali po nekoliko Srba pa bi ih posle

par dana pustili napolje i sa tim su hteli da pokažu kako oni neće dirati one koji su pravi, kako bi im na taj način što više ljudi upalo u ruke.

Ali, kada su ovih nekoliko pobjegli iz zatvora i sa jame tada su se otkrila njihova zverstva, a oni više nisu puštali nikoga ko im dođe u ruke, tada je planina Svilaja počela da prima sve više bjegunaca. Tu na Svilaji nije bilo nikakve odbrane, ali ustaše su je proglasili da je puna četnika pa su se sami plašili tamo odlaziti, a to je Srbima dobro došlo da se sklone.

Kada je započelo to hapšenje i teror mnogi mladi ljudi rešili su da se nekako provuku vozom do Srema i odatle da se prebace u Srbiju. Veliki deo njih su ustaše u putu prepoznali, poskidali sa vozova, potukli i pobacali u jame tako da im se neće nikad pronaći grob. Jedan od tih koji je sa voza skinut i bačen živ u jamu je Nikola Kostur (sada živi u Engleskoj). Pre nekoliko godina on je napisao jednu knjižicu o tome stradanju i krvološtvu, pa sada neću da to ponavljam. (Očekujem da će on to priložiti ovoj knjizi, da bi se videlo kojim čudom se spasio iz jame). Sa njim su tu stradali njegovi rođaci tri Kostura Dušan, Pajo i Ilija. Kako je tada bila nestašica hrane u našim krajevima, ljudi su morali da reskiraju i da idu u Slavoniju i Srem da kupuju žito da bi prehranili porodicu. Mnogi od tih ljudi i žena nikad se nisu vratili kući, ustaše su ih u putu prepoznali, potukli i bacili u jame. U tim putovanjima najviše je stradalo ljudi iz sela Cjevljana koje se nalazi između Vrlike i Kieva, pa su ih Hrvati prepoznali svakoga u lice, te im nije mogao ni jedan da izmakne. Ovde ću navesti imena onih kojih se još sećam. Tako su ubijeni četiri Bilića: Mitar, Đuro i dva Milana dok je u samom početku sa voza skinut i ne znamo gde ubijen mladi inženjer Petar Zukanović. Ubijeni su tri Jojića: Simo, Petar i Marko. Dva Ivetića, Milan i Ljuban. Milan Novoselac i Marko Dragić, u tom putovanju i stradanju završile su život i četiri žene, dve Crnomarkovića, jedna Ivetić i jedna Zrlić, ostalih se ne sećam.

Odmah čim su dobili svoju vlast, ustaše su poslali iz Sinja svoju postaju u manastir Dragović, kaluđere su odveli u zatvor u Vrliku. Reći ću samo o njihovim stradanjima. Stari iguman Miljković koji je već očekivao da će oni doći i opljačkati manastir, te je na vreme uspeo da skloni i sakrije poneke stvari od vrednosti, ustaše su to znali pa su ih držali u zatvoru, mučili i ponekad prinuđivali da im se daje mito, zato ih nisu ubili dokle ne izvuku sve što je sakriveno. U tome je došao ustanak i Talijani drugog septembra ponovo okupiraju ove krajeve uspostave svoju vlast i tako nađu kaluđere žive, pušte ih iz zatvora i tako im spasiše život. Pored toga iz Koljana su stradali nekoliko ljudi čijih se imena sećam. Niko Marjanović, Božo i Marko Katići. Sa istočne strane Koljana ubijeni su Đuro Igledža i Lazo Marinko, bilo je još žrtava iz Koljana koje su mi nepoznate. (Zato treba neko iz Koljana da to opiše i dostavi ovoj knjizi). Selo Cetina bilo je podaleko od Ustaša, a blizu planine, a tamo nisu mnogo vršljali, ali ipak selo nije prošlo bez žrtava. Među tim stradalnicima sećam se imena Mirko Četnik i Petar Marijan, jedna žena zvala se Vranješ a druga Barišić. (Očekujem da će Cetinjani ovo opisati detaljnije i priložiti ovoj knjizi).

Selo Otišić bilo je velika zagonetka za Hrvate još za vreme Austrougarske, taj neki nevidljivi strah osećali su ustaše od Otišića i 1941. godine. Pre rata u selu je postojalo Streljačko društvo sa svega dve vojničke puške sa kojima su omladinci i vojni obveznici učili se u gađanju t.j. pre rata, ali iako su puške povraćene državi, Hrvati su mislili da je selo puno pušaka te zato nisu rado čarkali oko Otišića. Ali ipak, jedne

noći krajem juna, jedan odred neke hrvatske vojske napade, iako su mogli sobodno i mirno ući u selo kad god hoće jer niko nije pomišljao da im se suprostavi.

Oni su noću iz Podosoja preko Glavice privukli se u Otišić, stigli su najpre kod Jovčića kući i tu našli čeljad na spavanju, tada su tu svezali četiri Jovčića Branka, Mirka, Milana i Gojka i poterali ih kroz selo, te kako se brzo čulo da su ustaše u selu ljudi su se sklanjali dalje od sela, tako su našli samo žene, djecu i starce. Trčali su svuda po selu i ako je koji od mladih ljudi ili omladinaca došao u ruke, sve su vezali i terali sa sobom, neke od njih kundačili su i šamarali bez ikakva razloga.

Pošto su pretresli celo selo to su posle podne imali zbor kod gornjeg bunara. Tu su sakupili sve pohapšene, njih oko 15 mladića od 17 do 25 godina. Tada su ustaše došli do zaključka da ako oteraju ove mladiće, to će svi ostali pobeći u šumu i niko im više neće doći u ruke. Zato su rešili da ih puste i drugom prilikom upadnu u selo sa više vojske kako bi pohvatali sve ljude i tada ih ne bi puštali iz lanaca.

Pored ostalog, ustaše su se toga dana zadovoljili pljačkom automobila Laze Kragulja (jednog naprednog privrednika iz Beograda), koji je posle bombardovanja Beograda došao sa svojim automobilom da se javi na dužnost vojnoj komandi u Sinju. Kada se vojska rasturila on se vratio u Biograd da ostavi auto kod očeve kuće, tada ustaše nađu auto i oteraše, to je možda pomoglo da su pustili onih 15 mladića. Od tada ustaše se uveravaju da Otišćani nemaju oružja kojega su se oni plašili t.j. da je država naoružala Otišćane kao četnike.

Iz Maovica ustaše vrše sve veći pritisak na Otišić, došli bi Svilajom do iznad sela i gađali iz pušaka svakoga ko bi im došao na oko, ali kako nisu smeli bliže prilaziti u selo to niko nije stradao mada su mnogo ometali poljski rad. Jedne noći potajno iz Maovica upali su na kraj sela, gde je bilo nekoliko usamljenih Petrovića kuća i tada su uhvatili i oterali dva stara čoveka Petra i Mitra Petrovića kojima se nikad nije za grob saznalo. Tih dana, porodica Jovčić saznali su da im je ubijen Dušan Jovčić koji je bio fotograf u Kninu. Njega su kao i mnoge druge iz Knina oterali i bacili u Prominsku jamu.

Istih dana u početku pokolja ubili su Jakova Stojanovića koga su sreli negde u Livanjskom Polju i sa tamošnjim Srbima bacili ga u jamu. Ovde se mora izneti još jedna stvar, obično se kaže kada se govori o ustašama, svi su bili jednaki, ali i ovde je bio jedan izuzetak. Sinjani ustaše tada još nisu počeli ubijati Srbe i to je spasilo mnogo srpskih glava u Vrličkoj krajini, a naročito u Otišiću koji je bio najbliže i prvi na udaru, ali od Sinjskih ustaša tada nije poginuo ni jedan naš čovek. Inače, da su Sinjani bili kao vrlički i kninski ustaše, mi bi prošli mnogo gore i sa mnogo više žrtava. Ovo se kasnije tumačilo i obistinilo ovako: u Sinju je bilo mnogo komunista, kao što je tada bio i predsednik Sinjske opštine, famozni Vice Buljan, kasniji komandant partizanske divizije. On se već tada opredelio i spremao za partizansku akciju i znao je (odnosno nadao se) da će mu Srbi biti prva odbrambena vojska (jer Hrvati su svi tada bili za ustaše), te je on tada Srbe poštedeo da bi ih kasnije kao partizan nemilosrdno osuđivao i ubijao, pljačkao i palio kuće.

Sinjani i ako nisu učestvovali u pokolju, oni su ipak znali sve šta drugi ustaše rade oko njih. Spomenuću slučaj prote Stojasavljevića koji se tada nalazio u Otišiću sa sinovima. U Sinju su saznali da se ustaše spremaju da ubiju njega i sinove. Njegova

ćerka koja je tada bila u Sinju doznala je to od svojih prijateljica da će joj otac biti ubijen. Ona je plakala, a u tome je naišao Talijanski pukovnik i zainteresovao se, pa je upita zašto plače. Kad mu je objasnila da će joj otac biti ubijen od ustaša, taj pukovnik odmah je poslao svoj auto u Otišić, uzeo protu i sinove i odvezao u Split i tako ih spasio sigurne smrti. Bekstvom u Split spasilo je glave na stotine Srba prvenstveno iz Vrlike i ostalih sela koji su uspjeli da pobjegnu na vreme ispred ustaša.

U nemačko zarobljeništvo dopalo je svega devet mladića iz Otišića, možda su bili bolje sreće nego oni koji su ostali (u hrvatskoj državi) - navešćemo kao slučaj jednog mladića, Đuro Meljanac služio je kadar u Boki Kotorskoj, pa kada se vojska rasula pošao je kući na sever kroz hrvatske krajeve i tamo ga je pojela pomrčina i nikad mu se nije za grob saznalo. Takođe njegov rođak Milan Meljanac putovao je nekud kroz hrvatska sela i tako je nestao ne znamo gde. Oko polovine meseca jula, teror je dostigao svoj vrhunac. Zatvori u Vrlici bili su prepuni isprebijanih žrtava, svedoci tih mučilišta bili su ona dvojica koji su pobjegli iz zatvora koje sam napred spomenuo, i još strašniji slučaj Đure Babića koji je pobjegao sa jame. Čuvši za ove strašne zločine, ljudi iz više sela počeli su da bježe na Svilaju iznad Otišića i tu su ostali više nedelja.

USTANAK U BOSNI

Poslednjih dana meseca jula dogodilo se nešto neočekivano. Nekoliko ljudi išli su sa Svilaje preko polja i vikali iz svega glasa: Živeo Kralj, živela Srbija. Narod koji je bio bliže puta pitao je šta se dogodilo? Oni su govorili, propala hrvatska država, srušili je četnici, i ovi ljudi koji su bili izbegli na Svilaju sada se vraćaju svojim kućama. Neproverena i sumnjiva, ali radosna vest brzo se širila kroz selo, baš kao i ona strašna vest o propasti države 10. aprila. Iste večeri potvrdiše vesti nekoliko ljudi koji su kosili livadu pored puta u Koljanima i vedili su da ustaše od Knina bježe u Sinj sa kamionima u kojima su imali mrtvih i ranjenih, čak su kod te livade stali da uzmu seno i stave pod ranjenike. Dakle vest je istinita da se nešto dogodilo. Okruženi Hrvatima sa svih strana, iz sela niko nije mogao izaći da bi se nešto više doznalo. Posle par dana naša učiteljica, koja je bila neumorna, išla je nekud po selima da čuje šta se dogodilo. Uveče je stigla i priča ovako: Dobro će biti! Četnici su ih potukli u Grahovu, nije im ostala ni mačka na prekladu.

Od tada vesti su stizale sve tačnije i opširnije. Četnici u Bosni i Lici digli ustanak i proterali ustaše. Iz Knina se čuje gruva talijanska artiljerija i tuče iznad Strmice i prema Grahovu. Talijani pojačavaju svoje garnizone po Dalmaciji ne samo u gradovima već i mnogim selima čuvajući (komunikacije) puteve. Avgusta meseca četnici iz Bosne pojavili se ne Vještica gori i u Bravčev docu (planinskom zaseoku Koljana). Koljanci uspostavili vezu sa njima kao i Cetinjani na planini iznad Uništa. Omladinci kod nas noću se sakupljaju na tajne dogovore šta da se radi. U tom vremenu ustaše se nešto učutaše i ne love više po selima niti zalaze u naša sela.

Neki mladići iz Bravčeva doca odmah stupaju u boračke redove sa njima, spomenuću jedan slučaj dostojan visokog odlikovanja. Dva hrabra i odvažna mladića iz Koljana Milan i Joco Katić na planini bez oružja dočekaju u ruke ustašku patrolu, razoružaju i potuku i njihovim oružjem predvode ostale u borbu da se naoružaju i tuku neprijatelja. (Milan je poginuo kao mitraljezac Leteće brigade na Pađenima noću između drugog i trećeg decembra 1944. godine).

Omladina po selima šapuće, šta ćemo, kako ćemo, kada ćemo? Talijani i Hrvati svuda oko nas, a oružja nemamo. Stiže nova vest, komunisti otišli u šumu da se bore, mnogi od nas nikad pre nismo ni čuli za komuniste, ne znamo ni ko su ni šta su, ne znamo ni zašto postoje, ali sada eto otišli u šumu da se bore, ima ih i Srba i Hrvata. Odmah se postavlja pitanje, kako se slažu sa četnicima? Odgovor je bio da se slažu i bore zajedno, komunisti iz Sinja uhvatili vezu sa Bosanskim četnicima i bore se zajedno, ne treba se čuditi kako je to bila dobra vest za nas.

DOGOVOR ZA USTANAK

Noćni sastanci omladinaca kod nas sve su češći, u septembru jedan veliki takav sastanak održali smo kod kolibe Marka Despinića gde je bilo prisutno oko 150 mladića i mladih ljudi iz Otišića i nekoliko iz Koljana. Tu je bio prisutan Rade Stojsavljević (student prava na Beogradskom univerzitetu) sin prote Stojsavljevića. Posle mnogo razgovora koji se vodio o svemu, a najviše po pitanju kako doći do oružja? U selu smo imali svega dve skrivene vojničke puške i možda oko 50 lovačkih i čobanskih kapislara ili kubara, ali to sve nije sigurno ni dovoljno započeti otvoreni rat. Svi čekamo i tražimo reč i savet Rade Stojsavljevića, on je govorio otprilike ovo: „Mi smo opkoljeni Hrvatima sa svih strana, a gradovi su puni Talijana i čekaju nas na svakom koraku, oružja nemamo da bi mogli otpočeti otvorenu borbu, već jedino šta nam ostaje da prikupimo tih civilnih puščetina i, ako ustaše napadnu na selo, da se branimo koliko se može, sa Talijanima mi još ne možemo započeti borbu niti smijemo izazvati ih protiv nas”. U Bosni je mnogo drugačija stvar, tamo su nepregledne i neprolazne šume gde se može skloniti čitava armija, pored toga tamo je manje okupatorske vojske. Nemci su odveli svoju vojsku na Rusiju, a Talijani se zbili u Dalmaciju. U Bosni su ostali samo ustaše i tamo su bili bolji uslovi za ustanak i borbu jer mi u Dalmaciji nemamo tih šuma gde bi mogli skloniti narod. Pored toga centar Srba u Dalmaciji je Kninska krajina, mi moramo pričekati da vidimo šta će raditi Kninjani i Kosovljani pa ćemo se vladati prema situaciji koja se bude nalazila.

Tu je bio prisutan jedan komunista, Jovo Stričević iz Koljana, koji se kao (privrednikov šegrt) komunizirao u Zagrebu kod Tita i postao politički komesar. On sada uzima reč i kaže: „Dolazim iz Vještica gore i donosim pozdrav od pravoslavljениh boraca, mi nismo ni četnici ni komunisti, mi smo Partizani”. Prvi put čujemo tu reč, ne znamo ni šta znači, ali on nastavlja: „Mi se borimo ne samo protiv ustaša već protiv okupatora on je naš glavni neprijatelj, okupator je srušio našu državu, mi prvo trebamo isterati okupatora iz naše zemlje, a za Hrvate ćemo lako jer nisu svi Hrvati ustaše, ima poštenih Hrvata koji se bore zajedno sa nama!”, itd. pričao je partizan Jovo! Mi mlađi na to smo ćutali, ali stariji ljudi počеше raspravljati sa njim. Jedni govore, sa čim da isteramo okupatora, zar sa dve puške? Drugi kažu lako je tebi Jovo govoriti jer ti nemaš ovde ni kuće ni porodice, pa kada Talijani popale naše kuće i potuku naš narod, ti ćeš se smijati na Vještica gori. Treći mu kažu, pre rata Srbi su bili Srbi a Hrvati su bili Hrvati. Sada kad nas kolju mi se opet zovemo Srbi a oni „Pošteni Hrvati”. Zar mora svaki Hrvat da se zove pošten ako nije klaw Srbe? Tako se ovaj zbor rasturio bez ikakvih odluka.

Omladina počinje da gubi volju i polet za ustanak, svaki je bio u srcu četnik, a sada ga obasipa komunistička propaganda i teorija sa svih strana. Nada da će od Vještica gore doći spas i pomoć, sada je okrenula drugim tokom. Četnici ustanici iz Sajkovića i ostalih sela zapadne strane Livanjskog polja, koji su se toliko pročuli u borbama u ustanku, sa svojim tada već (proslavljenim) i hrabrim vođom koji se tada proćuo među Srbima Cetinske krajine kao veliki junak, Cvijko Orašćić-Pajćin, hrabar ali prost i primitivan, ćastoljubiv i naivan, pošto nije mogao biti vođa - komandant četnika i njegove krajine, to on iz inata okreće se komunistima. Vođa komunista iz Sinja Vice Buljan sa svojim pomoćnikom Braćuljom uzdiže selo Bitelić i Srbe i Hrvate (tu su bili izmešani) i sve odvodi u Partizane. Na Vrđovu su uhvatili vezu sa Bosancima, tu su prekuvali i preradili Orašćića da sa Sajkovićanima pređe na njihovu stranu i umesto četnika nazvaše se Partizani iako u ustanku nisu ni znali za to ime. Partizani rasturaju svoju propagandu na veliko prosto da uši zagluve od njihove hvale, a četnici sa severa jedva da se nešto ćuje o njima, svaki je branio svoj položaj ili svoje selo, a za ostale neka misli svaki za sebe i neka brani svaki sebe, kako zna i kako ume.

KOMUNISTI SE UMEŠALI

Ovo je zakoćilo četnićku akciju u Vrlićkoj krajini za punu godinu dana, tada partizani već u septembru bili su se nagomilali u Bravćevu docu, spuštajući se noću do Koljana, manastira Dragovića, ustaška postaja koja je bila u manastiru napušta i bježi u Sinj pošto su već obrali sva manastirska polja, livade i vinograde. Krajem septembra, ili početkom oktobra partizani sa Ćubrica spuste se u istoćnu stranu sela Koljana sa istoćne strane reke Cetine. Doznavši za to Duvnjaci ustaše iz Garijaka jave odmah u Vrliku Talijanima, koji su hitno dojurili sa kamionima i otvorili borbu na

partizane, posle kratke borbe partizani bježe uz planinu. Talijani zarobiše jednog Bosanca koga su odveli i streljali u Sinju.

U Otišiću tada imali smo jednog komunistu, Ilija Krunic „Đelpić”, koji se komunistirao u Zagrebu kao i napred spomenuti Jovo Stričević. Posle pada Jugoslavije Đelpić se stalno viđao u društvu Hrvatskih žandara, narod je otvoreno govorio da je on njihov špijun i saradnik, te zbog toga i nije bio pozvan niti je prisustvovao zboru koga smo imali kod Despinića kolibe. On, kao i svi komunisti - u početku sa okupatorom, a kada je Staljin pozvao, on ode u šumu. Đelpić tada uzima još jednog sposobnog i pouzdanog mladića Krstana Novaka „Selju” i s njim odlazi na Vrdovo kod Buljana i Bračulja. Kako su ih komunisti dočekali i primili o tome bi „Seljo” najbolje mogao reći (on je sada u Engleskoj), partizani su ih naoružali i Đelpiću dali instrukcije kako će prevariti i zbuniti omladinu te sa tim izazvati Talijane da počnu paliti i ubijati, tako da narod mora bježati do komunistu. Oni dvojica vraćaju se u selo sa oružjem. Đelpić se odjednom proćuo kao heroj i junak a još u borbi nigde nije bio niti je metak opalio, već samo jezikom što je pucao. Posle nekoliko dana rovarjenja po selu on jednog dana početkom novembra donese vest u selo: Vojska iz Bosne dolazi noćas da zaizme Vrliku od Talijana. Vrlika će noćas biti u našim rukama, moramo žuriti da dobijemo Talijansko oružje i municiju, a oni će zauzeti Vrliku bez nas, a mi moramo da srušimo put do Sinja kako im ne bi mogla doći pomoć u Vrliku. Drugi će srušiti put u Krčiću da ne može doći pomoć iz Knina, a kada srušimo put idemo u Vrliku po oružje. Niko od nas nije proveravao da li je ovo istina, nego smo svi odjednom skočili - nešto oko 130 nas potrčali smo sa krampovima, ćuskijama, sekirama i testerama da rušimo put pod „Gredom” kod Dragovića. Za nekoliko sati isekli smo preko dva kilometra telefonske bandere i žicu i sve bacili u reku Cetinu, put raskopali i srušili, zidove navaljali kamene blokove na put, neke manje mostiće i propuste porušili, u tome naiđe talijanski kamion iz Sinja i prekide nam posao. Pre polaska Đelpić nas je uveravao da je vojska već postavila stražu oko nas, ako bi slučajno neprijatelj naišao Seljo je opalio metak i mi se povukli u brdo u gaj i otišli kući da spavamo kao da smo završili neki važan posao.

Sledećeg dana Talijani i Hrvati dolaze da opravljaju put i donose rešenje da popale sve kuće u krugu deset kilometara to obuhvata Otišić, Koljane i Laktac. Na intervenciju prote Stojavljevića da to nisu radili naši seljaci već banditi iz Vrdova i Vještića gore, Talijani odustanu od paljenja, ali uzmu na odgovornost ova sela da moramo noću patrolirati i čuvati put. Starešine sela morali su se obavezati i svaku noć slati po deset ljudi da čuvaju cestu tamo gde smo je mi sami rušili. Ovo je bila vrlo opasna služba, moralo se patrolirati da Talijani nađu patrolu na putu, ako dođu da kontrolišu, a sa druge strane ne smeš da čekaš na putu ni Hrvate ni Talijane u noći, jer revolucija je već uzela maha i svaki može da nas na putu ubije bez odgovornosti, misleći da i mi njih čekamo napasti.

Kasno u jesen Talijanska vojska išla je u Bravčev dolac, partizani nisu ni pokušali da ga brane već su pobjegli kroz planine, narod se razbežao prema Vještića gori. Početkom decembra planine su bile zatrpane snegom, partizani su tada bili sigurni da po snegu neće niko ići na planinu da ih goni, oni tada pošalju jedan odred od 13 partizana na Svilaju iznad Otišića, da ih naše selo hrani čuva i brani i snabdeva preko cele zime. Komandir odreda bio je pravi zlikovac krvopija koji je taj zanat naučio u

španskoj revoluciji. Dujo Bašić Hrvat negde južno od Sinja, njegov politički šef bio je drug „Martin” čije pravo ime i prezime niko od nas nije znao, kasnije su pričali da je poginuo od ustaša u nekom hrvatskom selu kod Sinja. Treći glavni (štih) bio je vojni stručnjak Poručnik Marković iz Sinja. Ostali su bili primorci i dva seljaka iz Bitelića. U Otišiću, narod iako u strahu primio ih je vrlo rado, kako i ne bi kad kažu da se bore protiv ustaša i okupatora, a uz to „bore se za narod! Ne za sebe!”

Noću silaze u selo i drže zborove, bodre i hrabre omladinu da sa spremi za obračun sa okupatorom, jer „Crvena Armija” samo što nije stigla iz Moskve i već za koji dan će stići do nas, te i mi moramo bar nešto za nju da učinimo. Na prvom zboru jedne noći kod crkve, desi se jedan mali ispad prema njima. Cvetko Petrović, (umro u Engleskoj) ne znajući valjda da su oni svi Hrvati, ili je znao pa se pravio da ne zna i misleći da su oni četnici, te on se izreče: „Posle svega ovoga ko se krsti lopatom ja mu ne verujem!” i opsova majku. Drugovi se među sobom pogledaše i prećutaše kao da nisu ni primetili tu reč, ali posle je već drug Martin vrlo vešto objasnio kako ima poštenih Hrvata koji se bore za nas. Ovo je bio njihov prvi odred u sredini Dalmacije jer se na drugom mestu nisu imali na koga osloniti osim na Otišić, jer tada su svi Hrvati bili za ustaše, partizani odatle upućuju kurirske veze po celoj Dalmaciji te se odred vrlo brzo brojno pojačao, pored Đelpića i Selje odmah im je prišao Božo Stojanović (Staljin br. 2) koji je bio zagriženiji i od onoga Staljina u Moskvi. On se komunistizirao kao zidar tunela negde u Valjevu i sad im je bio kurir i terenac. K njima tada prilazi još jedan zlikovac i kukavica Nidžo Cvitkovac iz Maovica. Zlikovac po tome što bi on bio u stanju sve Srbe uništiti za jedan dan ako to komunisti traže i oće, ali u borbi makar bila i najmanja nije mogao izdržati. Od nekud im dođe tada Božo Bilić „Marijan” iz Cjevljana. Španski dobrovoljac, pravi krvnik (atentator nacionalnih Srba), kasnije poginuo kao kom. brigade negde u Bosni.

Mnogi naši mladići koji su žurili da dođu do oružja, stupali su odmah u njihove redove, među njima da spomenem samo neka imena i to su oni koji su se odmah vratili u četnike, to su: Jovo Gajić „Žole”, Nikola Tomić, Rade Rnić, Đuro Despinić, Vojislav Jurić, Nikola Dragić i drugi čija imena ne spominjem, jer oni su produžili kao partizani. Iz Maovica tada su došli na Sijalu Savo Cvitkovac i Trivun Novaković, iz Cjevljana Mirko Zukanović i Milan Bilić, dokle su Koljanci držali se onih na Vještića gori i Cetinjani isto tako prema Bosni. Svake noći držali su tajne zborove po selima, koje bi obično završavali njihovom poznatom pjesmom: „Dušmani nas gaze kleti”. Ovo je naročito uticalo na naivnu omladinu. Na jednom od tih zborova popisali su sve omladince u Otišiću za njihov SKOJ. Za šefa omladine postavili su jednoga koji je sada u Klevelandu, Ohajo, (sada opet lider Udruženja BKJV). Taj je revnosno vršio svoju dužnost i odazvao se njihovoj mobilizaciji posle godinu dana, ali sticajem okolnosti opet se vratio kod četnika. Jedini koji se nije hteo primiti za nekog „kružoka” i odbio da se primi to je bio Branko Jovčić, drugovi su ga odmah zabeležili u crnu knjigu. Na svakom zboru obavezno su imali temu o izdajnicima pa su najpogrdnijim rečima napadali izdajnike Đujića i Bogunovića. Upitao sam Radu Stojisavljevića: „Ko je taj Đujić?” On mi reče da je to strmički pop, taj im je dobro zapržio čorbu i oni ne smiju prići ni blizu njegove teritorije. Ova zima bila je dugo pod velikim snegom pa su druškani pravo carevali jer se nisu plašili nikakvih napada. Selo im je davalo hranu po redu svaka kuća kad na nju dođe red, tako sam jedan dan nosio hranu i prvi i poslednji put tada bio u njihovom logoru u Krunića kolibama na Svilaji.

Slušajući njihovu teoriju toga dana, koja me je zanavek od njih odvrtila, oni su na tim zborovima pričali ovakve priče. Pred omladincima bi pričali o „slobodnoj ljubavi” koja može da se ispoljava javno na svakom mestu, (kao i svaka životinja, moja primedba) stid i sramota nije ništa drugo nego stara kapitalistička zaostalost i glupost. Na takvim predavanjima govorili su da majka nije majka već drugarica, majci treba platiti 3 kg mesa i 10 litara mleka što je dala prilikom rođenja i kad joj se to plati, posle se može spavati sa svojom majkom kao i sa svakom drugom ženom, govoreći i ovo, majka nas nije rodila što nas volii već što je volela da spava sa čovekom. Sestra nije sestra već kao i svaka druga devojka, govoreći: „Zašto ako neko ima lepu sestru da je pusti za drugoga, ako njenom bratu treba žena”. Nemoguće je opisati njihova razvratne reči, ali ovo se mora izneti pred narod da se zna ko su i kakvi su.

Na zborovima među starijim ljudima i domaćinima pričali bi ovako: „Posle rata neće biti sirotinje, svi ćemo jednako živeti kao u Rusiji, tamo kako živi Drug Staljin tako i poslednji „kulak”; svi zajedno rade, na jedno mesto sakupljaju i svi jednako sleduju, sve što im srce želi i što im treba. U Rusiji nema suše, tamo traktori oru, a avioni seju, u Rusiji nije potrebno moliti se Bogu da padne kiša, već kad kiša zatreba drug Staljin ima toliko aviona da on samo naredi i avioni dignu vodu i prosipaju kišu i godina uvek rodi.”

Pred ženama i devojkaama pričali su ovako: „Drugarice, ako vaši muževi idu sa nama u borbu, nemojte se plašiti da će poginuti, vidite koliko je ovde drugova, sve su ovo vaši muževi pa ako pogine jedan neće drugi, vi ne morate živeti celog veka sa jednim čovekom. Kapitalistička Jugoslavija bila je prema vama nemilosrdna, bile ste bez ikakva prava, a mi ćemo vam dati pravo glasa kao i ljudima pa vas muž neće više smeti udariti, i od sada onaj koji udari ženu kaznićemo ga da stuca kubik šodera na cesti.”

Među propalicama, pijanicama i lenčinama koji neće da rade pričali bi ovako: „Stara država bila je toliko nemilosrdna prema vama i sve je od vas oduzela, dala bogatašima; zašto onaj tvoj komšija ima 4 vola, ti nemaš ni jednoga, ono nisu njegovi volovi nego i tvoji, on je ono ukrao od tebe; ti si radio, on je krao; on ima zemlju, a ti nemaš dovoljno; on kaže da je kupio od tebe, nije on to kupio nego ukrao; zemlja nije njegova, nego narodna i sve će to biti narodu razdeljeno.”

Eto tako su oni obrađivali narod za sebe, ali nikad nisu kritikovali one koji neće da rade, a i kako bi kritikovali sami sebe kad su to oni. Onaj koji nije znao da misli svojom glavom i pustio da oni misle za njega taj im se prilepio i više se nije mogao ničim izlečiti, dok oni koji su razumeli i mislili svojom glavom, odbili su se od komunista i postali krvni neprijatelji ne baš zato što su to hteli biti, već su nas komunisti sami na to prisilili - ili sa njima, ili protiv njih - trećega nije bilo (jer ode glava kao zelena trava).

Kada sam bio kod njih sa Svilaji (taj put kako sam napred spomenuo) oni su se hvalili kako imaju veze na sve strane, naravno sam ih upitao da li imaju vezu sa Kosovom jer mi smo čuli da je Pajo Popović organizovao na hiljade četnika. Oni mi na to odgovoriše: „Druže ono su pljačkaši, mi nećemo vezu sa pljačkašima, mi oćemo poštene borce”. Zatim sam upitao da li imaju vezu sa poručnikom Damjanom

Krivošićem u Vrlici, on je dobar patriota: „Drug Martin” reče: „Ne trebamo mi njega, on je veliki anglofil”, što je značilo četnik.